TİASAD

Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of Turk & Islam World Social Studies

Yıl: 8, Sayı: 28, Mart 2021, s. 127-144

Dr. Enver DEMİR

MEB, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, demirenver74@gmail.com

OSMANLI TOPLUMUNDA MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM İLİŞKİLERİ: AYINTAB ÖRNEĞİ¹

Özet

Bir arada yaşama kültürünün oluştuğu ve geliştiği, her türlü toplumsal, bilimsel, siyasal ve ekonomik ilişkilerin yaşandığı yerleşim birimleri olması yönüyle özellikle toplum bilimciler ve yerel tarih araştırmacıları için vazgeçilmez bir kaynak niteliğini taşıyan, Osmanlı kent yaşamından yola çıkarak, farklı topluluklara dair bilgi ve birikimleri ortaya koymak mümkündür. Bu bağlamda, kentlerdeki çok yönlü yaşamların sonucu olarak ortaya çıkan hukuki ilişkiler, özellikle kent tarihi araştırmacıları tarafından yapılan çözümlemeler için vazgeçilmez niteliktedir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri Müslimler hakkında genel yargılara sahip olmak, Osmanlı kentlerinde yapılacak olan bu bölgesel çalışmalarla mümkün hale gelecektir. Bu bakımdan, farklı dini toplulukların bir arada yaşamış olduğu kent olan Ayıntab ile sınırlandırılmış olan bu çalışmamızın, Osmanlı genelindeki gayri Müslim toplumunu anlamaya katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Ayıntab, Gayrimüslim, Yahudi, Ermeni

MUSLIM/NON-MUSLIM RELATIONSHIPS IN OTTOMAN SOCIETY AYINTAB EXAMPLE

Abstract

Based on Ottoman city life, which is an indispensable source for sociologists and local historians for it being places where the culture of living together was developed and all kinds of social, scientific, political and economical relationships took place, it is possible to present information and background about different communities. In this context, the legal relationships that emerged as a result of

¹ Makalem doktora tezinden üretildi.

versatile nature of life in cities are of an indispensable quality for analysis done by city historians. Having general conclusions about non-muslims that lived in Ottoman Empire will be possible by these local studies on Ottoman cities. In that sense, it is certain that this study which is limited by Ayıntab, a city where communities from different religions lived, will contribute into understanding non-muslim society all over the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman, Ayıntab, Non-muslim, Jewish, Armenian

Giriş

İslâm hukuk geleneğinde inanç esasına dayanan Müslüman-gayri Müslim ayrımı benimsenmiş olup, toplum, dini bakımdan Müslümanlar ve gayri Müslimler olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar. Gayrimüslimler ise kendilerine ilahi kitap verilmiş olan ehl-i kitaplar ve kendilerine ilahi kitap verilmemiş, ehl-i kitap olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nitekim Yahudi ve Hristiyanlar, semavi dinlere mensup ehl-i kitaplardan iken putperestler, ehl-i kitap olmayanlardandı (Eroğlu, 2003: 4)

Osmanlı Devleti'ne hukukî, aynı zamanda siyasî bir bağla bağlı olan zimmiler, devletin mensupları olarak görülmüştür. İslâm geleneği içinde Ehl-i kitaba hoşgörü ile davranmayı hukukî bir mecburiyet kabul etmiş olan Osmanlı Devleti'nde, gayri Müslim tebaa İslâm hukukunun zimmet ve eman kurumları çerçevesinde yönetilmiştir (Kenanoğlu, 2013: 438). Ahit, anlaşma, güvence ve koruma anlamlarına gelen zimmet kavramı, İslam dininde farz olan cihat anlayışının bir sonucudur (Ercan, 2001: 5-7); İslam vatandaşlığının esası, zimmîlerin İslam hukukuna tabi olmayı kabullenmelerine dayanmaktadır (Özel, 1982:194).

Bir tarafını ehl-i kitapların, diğer tarafını ise İslam devletinin teşkil ettiği iki taraflı bir hukuki işlem olan zimmet antlaşması (Bozkurt, 1987:128) gereği, İslâm ülkesinde vatandaş olarak yaşayan zimmiler, İslâm egemenliğini tanıyıp, cizye ödemelerinin karşılığında devletten, kendilerini ve haklarını koruma güvencesi (zimmet) alarak Müslüman ahali ile aynı çatı altında yaşama imkânına kavuşmuşlardır (Yaman, 2013: 434; Raymond, 1995: 66).

Farklı din, dil ırk ve kültür yapısına sahip milletlerden oluşan Osmanlı Devleti'nde gayri Müslimler belli bir hukuki statü içinde yönetiliyordu (Güler, 2000: 1). Osmanlı Devleti'nin, egemenliği altındaki halkı, din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek yönetildiği bu işleyişe “millet sistemi” adı verilmektedir.

Osmanlı toplumsal düzeninin nüvesini oluşturan, temelinde din ve mezhep farklılıklarının yattığı millet sistemi İstanbul'un fethinin sonrasında başlamış (1454) Tanzimat'ın ilanına (1839) kadar varlığını resmen devam ettirmiştir (Oran, 2004: 48). Esas olarak İslam hukukuna dayanan (Eryılmaz, 1990:17) ve fonksiyonelliği son iki yüz yıl içerisinde gündeme gelmiş olan millet sistemine göre (Balta, 2000: 231), din ve mezhep baz alınarak tasnif edilmiş olan gayri Müslimler; Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler olmak üzere üç farklı millet olarak kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Müslüman olmadıkları için şer'i hükümlerin uygulanması imkânı bulunmayan zimmîlerin, belli sınırlar içerisinde kendi sosyal ve dini yaşamlarını düzenlemelerine izin verilmiştir (Bozkurt, 1996: 8). İslam hukukuna göre aile hukukunu

ilgilendiren, evlenme, boşanma, miras ve vasiyet gibi meselelerini kendi dini hükümleri doğrultusunda çözümlemişlerdir. Nitekim şer'i ye sicillerinde, on binlerce gayri Müslim'in, meselelerini şer'i mahkemelere getirerek, İslami hükümlere göre çözümlemek istedikleri görülmektedir.

AYINTAB GAYRİMÜSLİMLERİNİN HUKUKİ DURUMLARI

Bir yandan Antakya, öte yandan Urfa ile komşu olması sebebiyle, tarih boyunca ülke sınırları içindeki gayri Müslimlerle yoğun ilişkilerin yaşandığı bir kent olan Ayıntab'da aynı şehri paylaşan Müslüman, Yahudi ve Hristiyan topluluklar, inanç ve insani münasebetler bakımından birbiriyle irtibatlı, iç içe geçmiş bir hayat yaşamışlardır.

Ayıntab gayri Müslimleri, gerek kendi aralarındaki gerekse diğer topluluklarla olan anlaşmazlıklar veya karşılaştıkları haksız uygulamalarda her dönemde dava hakkına sahip olmuşlardır. Ayıntab gayri Müslimleri kendi aralarındaki özel hukuk kapsamına giren davalarını kendi cemaat mahkemelerine götürebildikleri gibi kadı önüne getirmek konusunda da serbest bırakılmışlardır (Soykan, 2000: 107). Ayıntab mahkemeleri, getirmiş olduğu korumacı hukuk düzeneği ile Ermenilerin kendilerini savunmalarına ve toplumda söz sahibi olmalarına imkân sağlamıştır (Pierce, 2005: 512).

MÜSLÜMANLARLA GAYRİMÜSLİMLER ARASINDAKİ DAVALAR

Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasındaki uyuşmazlıklara ise kadı mahkemeleri bakmaktaydı(Soykan, 2000: 107). İslâm hukukuna göre, gayri Müslimler aralarındaki davaları kadı'ya getirip getirmemekte serbest iken, bunların Müslümanlarla olan bütün davaları kadı tarafından şer'i mahkemede görülmüştür (Bingöl, 1999: 33).

Gayri Müslimlerin kendi davalarının yanı sıra Müslümanlarla gayri Müslimler arasında çeşitli davalar yaşanmıştır. Gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında yaşanan anlaşmazlık konusu olan davalar genel olarak; alacak, menkul ve gayrimenkul, cinayet, darp (yaralama), hırsızlık, gasp, merkep (eşek), kısrak ve suyun kullanılması nevinden davalardır.

Alacak-verecek ilişkilerinde gayri Müslimlerin alacaklarını Müslüman şahitlerle sabitlemiş olduklarına dair Dervişoğlu Mustafa'ya zımî şahitlerle sabit, Zaranoğlu'na deyn zimmi şahitlerle sabit gibi ifadeler, gayri Müslimlerin Müslümanlara güvendiklerinin bir göstergesidir (AŞS., 143: 156). Yine Ayıntab'da Müslüman ve gayri Müslim ahalî arasında meydana gelen davalarda çoğu zaman "müslimun-ı muslihun" denilen arabulucuların araya girerek olayların yatışmasını ve daha fazla büyümemesini sağladıkları görülmüştür (AŞS., 146: 186; AŞS., 144: 194, 199). Erkan, "muslihun" denilen kişilerin taraflardan birinin Müslüman diğerinin gayri Müslim olduğu anlaşmazlıklarda, Müslümanlar için şeyhler ve mahalle imamı; gayri Müslimleri için ise din adamları olmasının ihtimali üzerinde durmuştur (Erkan, 2015: 97).

Alacak Davaları

4 Cemâziye'l-Âhir 1207/17 Ocak 1793 tarihli belgede Şhreküstü Mahallesi'nden Molla Mehmet Emin Keşişoğlu ve Karamanikoğlu Maska Manik ve Karacoğlu zimmîler üzerine açtığı davada 170 gurusu alacağını talep etmiştir (AŞS., 134: 135). Aynı sicilde Şhreküstü Mahallesi'nden Monla Mehmet ibni Mustafa Efendi'nin alacağı nedeniyle Çukur

Mahallesi'nden Ohan üzerine açtığı davaya yer verilmiştir. 18 Şaban 1207/31 Mart 179. (AŞS., 134: 113)

Aslen Halep sakinlerinden Mehmet bin Ahmet Ayıntab'da Emir Ali Hanı'nda misafiren bulunan Zımmi Yakob'dan alacak davasının kayıtlı olduğu 25 Receb 1205/30 Mart 1791 tarihli belgede, Mehmet bin Ahmed, Yakob ve kardeşi olan Merdu'nun kendisinden aldıkları 290 gurus değerindeki penbenin (pamuk) 133 gurusunu ödedikleri 157 gurusunun ise kaldığını ve bu borca el-hac Mehmed bin el-hac Hasan ve el-hac Ömer bin Abdullah adlı kişilerin şahit tutulduğunu beyan etmiştir (AŞS., 135: 41-42).

Tarla-yı Cedid Mahallesi'nden Harub Veledi Yaseb adlı Yahudi ile Aişe ve Mehmet'in alacak konusunda anlaşmalarına dair olan belgede ise dikkat çeken husus şahitlerinin tamamının Müslüman olmasıdır (AŞS., 138: 290)².

27 Şevval 1223/16 Aralık 1808 tarihli alacağa dair olan hüccet, Kahramanoğlu olarak tanınan Ahmet Ağa ibni Kahraman Ağa'nın Toros veledi Allahvirdi'den alacağının tahsil ettiği hakkındadır. İlgili kayıt şu şekildedir: “Medine-i Ayıntab kazası ittisalinde kain Kızık Aşireti ahalisinden Kahramanoğlu dinmekle maruf Ahmed Ağa ibni Kahraman Ağa nam kimesne meclis-i şer-i hatır-ı lazımu't-tevkirderâfi-i haze's-sefer tüccar taifesinden zımmi Toros veledi Allahvirdi muveacehesinde bi'l-vesaye ikrar-ı tam ve takrir-i kelim idüb ammizadem müteveffa Haydar Ağa ve diğer ammizadem müteveffa Kara Mehmed Ağanın hayatında işbu mesfur Toros ile bey ü şira muamelat-ı ...malumü'l-mikdar alacak hakları olmağla verese-i sığarına vesayeten ve kibarına vekaleten tarih-i kitabdan on gün akdem işbu mesfur ile muhasebelerin cüzi ve külli rüyet ve fasl-ı hesap olundukda zeyl-i rakimde

² Belge şu şekildedir: “Aslen Halep mütemekkinlerinden olup halen Medine-i Ayıntabda Tarla-yı Cedid Mahallesi'nde mütemekkin Harun Veledi Yaseb ... nam Yahudi meclis-i şer-i hatır-ı lazımu't-tevkirde medine-i mezburda Tarla-yı Atik Mahallesi ahalisinden iken bundan akdem fevt olan Seyyid Mehmed Sadık ibni el-hac Ahmed Ağanın zevce-i metrukesi Aışebinti el-hac Mehmed ile sulbi kebir oğlu es-seyyid Mehmedin eniştesi ve tarafından zikri ati ivai tasdike vekil-i şerileri olan Şeyh Seyyid Mehmed ibni Molla Mehmed nam kimesne mahzarında ikrar-ı tam ve takrir-i kelim idüb 1210 senesinde karındaşım mersum Şemon nam Halik Mahruse-i Kostantiniyyede misafiretle mütemekkin iken müteveffa-yı mezbur Mehmed Sadık Ağa hasebü'l-musliha ol tarihde mahruse-i mezkureye varub halen zevcesi mezbure Aişe ve oğlu merkum Mehmedin sakin olduğu bir bab menzilini bin kırk beş gurus semen-i mezbra ba hüccet-i şeriye bey ve temlik itdikden iki sene sonra dahi Medine-i mezbure Ayıntaba vürudunda yine karındaşım Halik-i mersumdan ba temessük dokuz yüz gurus alub meblağ-ı mezkuru kablel eda mezbur Sadık Ağa fetv olmuş idi karındaşım halik-i mesfur Şemon ile sağlığında ile'l-helak ve diğer karındaşım olanlar ise dahi halen şirket-i muğavaza ile şerikler olduğumuz lede's-şer sabit ve zahir olmakla binaen aleyh bu esnada müvekkilân-ı mezburan Aişe Hatun ve Mehmed'den ...mezkuru ve meblağ-ı mezkuru taleb ve dava eylediğimde gerek mezburan Aişe ve Mehmed ve gerek verese-i saire menzil-i mezkurda kata murisimizin alakası olmayub mezbure Aişe ile karındaşlarına babaları ve ceddelerinden müntakil müşa ve müşterek mülkümüzdür deyu beni defa tasad idüb ve bundan başka dahi terekesi yokdur deyu inkar ve suret-i def-i izhar idüb zahir halde müteveffa-yı mezburun gerek menkulat ve emlak olarak terekesi zuhur itmeyüb menzil-i mezkur için dahi beni def-i şer ile defa tasaddi idüb binaen aleyh haza beynimizde münaziat-ı kesire cari olmuş idi aharü'l-emrbavesat etmuslihın an inkar bizler iki yüz elli gurus üzerine bade inşa-i akd-i musalaha her birimiz sulh-ı mezkuru kabul ve bedel-i sulh olan meblağ-ı mezkuru vekile mezbur Şeyh Mehmed yedinden meclis-i şerde tamamen ve kamilen ahz ve kabz idüb gerek menzil-i mezkura ve gerek meblağ-ı mezkur dokuz yüz gursa müteallaka amme-i deaviden ve nısfından noksan bedel-i sulhun fesadına müteallaka davadan dahi mezburan Aişe ve Mehmedin ve bil cümle verese-i sığar ve kibarın ve işbu vekil-i mezbur Şeyh Mehmedin dahi zimmetlerini ibra-i ammrafiü'l-hüsamlı ibra ve ıskat eyledim didikde gıbbe't-tasdik-i şeri mâhüve'l-vâkibi't-taleb ketb ve imla olundu hurrir fi el-yevmi'l-hamismın şehir-i muharremü'l-haram sene selase ve ısrin ve mieteyn ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Halen mezun-ı bi'l-ifta fahrü'l-ulema es-seyyid el-hac Mehmed Arif Efendi, es-seyyid Osman Efendi Cenanzade, es-seyyid Cafer Efendi Hacı Yunuszade, Mehmed Emin Efendi Kabakzade, es-seyyid Ali Baba Kalaycızade, es-seyyid Mehmed Emin Çelebi biraderi, es-seyyid Mehmed Seyfeddinzade, Muhzırbaşı Mehmed Ağa ibni Hasan, Muhzır el-hac Mehmed ve İbrahim ve gayrühüm (5 Muharrem 1223/3 Mart 1808).

mesturü'l-esami müslimin muvacehelerinde zimmetinde müterakim olan malumü'l-mikdar mebalîğ haklarını tamamen ve kamilen ahz ve kabz idüb zimmetinde bir akçe ve bir habbe hakk-ı mutalebem kalmamağla zimmetini minküllil vücuh muamelat-ı ... ve bey ü şiralarına müteallik amme-i deaviden ve husumat-ı sairedenbi'l-vesaye ibra-i amm ve rafi-i ...ibra ve ıskat eyledim takririm tahrir ve istihkamen huccet-i şeriye ita olunsun didiklerinde gibbe't-tasdik-i şeri mâhüve'l-vâkibi't-taleb ketb ve imla olundu hurrirre fî el-yevmi's-sabi ve'l-ışrin min şehr-i şevvali'l-mükerrem sene selase ve ısrin ve mieteyn ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Karahanzade Veli Ağa karındaşı Hasan Ağa, Çaman Boybeyi, Kızılhisarlı Memik, İsmail Ağa, Hacı Beyin etibbâi Sokollu Ali, Karamanoğlu Ali, Eyüboğlu Ali, Zülfikaroğlu Mehmed ve gayrühüm (AŞS., 138: 300). Diğer bir dava da Ali Nacar Mahallesi'nden es-seyyid Osman bin Mehmet'in Tışlaki Mahallesi'nden iken ölen Makdisi Artin'in varislerinden alacak talebine ilişkindir. 13 Safer 1237/9 Kasım 1821 (AŞS., 140: 137).

Ali Nacar Mahallesi'nden es-seyyid Osman bin es-seyyid Mehmet'in, üç sene önce ölen Tışlaki Mahallesi'nden Makdesi Erik'den alacağını varislerinden talep etmesi davasının kaydedildiği 25 Muharrem 1239/1 Ekim 1823 tarihli belgenin yanı sıra (AŞS., 140: 136) aynı sicilde yer alan aynı mahalle (Ali Nacar Mahallesi) mütemekkinlerinden katl olunan Mustafa Ağa'nın varislerinin Kozanlı Mahallesi mütemekkinlerinden İskenderoğlu olarak bilinen Ohan'dan alacak talebi davasına dair kayıta davacı haksız bulunmuştur. 23 Cemâziye'l-Âhir 1236/28 Mart 1821 (AŞS., 140: 144/2).

19 Zilhicce 1233/20 Ekim 1818 tarihli kayıt, Hayik Zımmiyan Mahallesi'nden Tütüncü Artin'in Seyyid Fazlı Ağa'dan alacağı konusunda varisleri ile anlaşmasına dair bir hüccettir (AŞS., 140: 237). 3 Safer 1243/26 Ağustos 1827 tarihli bir diğer belge de Geroni Bahadır oğlu Toros adlı zimmîden alacağını tahsil edemeyen Kapucu başlarından Mehmed Beğ'in bu alacağının tahsilinin memurlarca yapılmasının ricasına dairdir (AŞS., 142: 96 ; Akcan, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi: 134).

Amu Mahallesi mütemekkinlerinden Artin'in Şam ahalisinden Mehmet Bezzaz'dan alacak talebi konusunda anlaştıklarına dair 15 Zilhicce 1257/28 Ocak 1842 tarihli hüccet ise şu şekildedir: "Bâis-i tahrir-i kitab-ı müstetab oldur ki: Medine-i Ayıntabda vaki Amu Mahallesi mütemekkinlerinden ve zimmi taifesinden Artin nam zimmi meclis-i şer-i şerif-i enver ve mahfel-i deyn-i münif-i ezherde Şam-ı Şerif ahalilerinden Mehmed Bezzaz nam kimesne mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelimasında işbu Mehmedin zimmetinde deyn-i şeriden altı yüz guruş alacak hakkım olmakla tahsili matlubumdur deyu dava gibbe's-sual müdde aleyh cevabında akibü'l-inkar müddei mersumdan beyine taleb olundukda beyine getürmek esnasında iken miyanemizde rical-i müslimin-i muslihane tavassut idüb seksen guruş para ve bir aded meşlah ve bir kebe huzur-ı şerde müddei mersum teslim ve birbiriyle amme-i davadan ve kaffe-i muhasamatdan minküllü vücuh ibra-i amm ile ibra ve ıskat-ı hak eyleyüb ve ahd-i hüma dahi ahârın ibrasının kabul eyleyüb takrirleri tahrir ve yedine istihkamen kıbel-i şerden bir kıta hüccet-i şeriye ita olunsun didikde hıfzen lil makama vaka bittaleb ketb olundu. Şuhûdü'l-hal: Katibzade Halil Efendi, Bademzade Halil Efendi, Hafız Ali Efendi, Derviş Hasan, Derviş Hüseyin, Derviş Mehmed Muhzırbaşı ve Muhzır İzzet ve gayrühüm (AŞS., 143: 41).

Ayıntab sakinlerinden Abdurrahim, Yahudi tayfasından bazı kişilerden alacağı olan meblağı İsmail'e havale olunarak İsmail'den almış ve zimmetlerini ibra etmiştir. 10 Cemâziye'l-Âhir 1264/14 Mayıs 1848 tarihli bu belgenin (AŞS., 144: 212) yanı sıra Aynı sicilde yer alan bir kayıta Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Hatice binti Mehmet, Amu mahallesi sakinlerinden Karabet veledi Kesbar üzerine açtığı davada 600 kuruş alacak hakkı olduğunu iddia etmiştir. Şahitlerin ifadesi ile mahkeme davacıyı haksız bulmuştur. Şahitlerin tümünün Müslüman olduğu belge şöyledir: “Medine-i Ayıntab'da vaki Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Hatice binti Mehmet nam hatun meclis-i şer-i şerifde Amu mahallesi mütemekkinlerinden Karabet veled-i Kesbar muvacehesinde üzerine dava ve işbu mersumun zimmetinde cihet-i karzdan 650 guruş alacak hakkım var iken şimdi işbu mersum tealülider sual olunub şerisi icra muradımdır didikde gibbe's-sual mersum Karabet cevabında fi'l-hakika işbu müddeiye-i mezbure Hatice Hatun 650 guruş deynim var lakin altı senedir beher sene yüz guruş işbu mezbure Hatun'a ... veririm şeran lazım gelmediğinden ... namıyla aldığı 600 guruşu küsur ve baki kalan 50 guruşunu ahz eylesün didikde merkuma Hatun ... inkar idicek mersum Karabet'ten beyine taleb olundukda Çarşabcı Osman müsliminden ve müslimattan Ümmühani bint ve Mahi Hatun binti İbrahim namlu kimesneler merkume Hatice'nin ağzından beher sene yüz guruş mersum Karabetten ...alurdum didiğine ikrarına şehadet eylemeleriyle şehadetleri makbule olub müddei mezbure Hatice Hatun'un mersum Karabet üzerinden ref olunmasına bade't-tenbih-i şeri mâ vaka bi't-taleb ketb olundu tahriren fi e-yevmi's-sani ısrin min şehri muharremül haram sene semane ve hamsin ve mieteyn ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Bostancı Yusuf, Maho Mehmed, Kibritçi ve gayruhum. 28 Muharrem 1258/11 Mart 1842. (AŞS., 144: 133).

İlgili sicilde İbni Eyüp Mahallesi sakinlerinden iken gurbette vefat eden Şebab Ali bin Ebu Bekir'den alacağı olduğu iddiasıyla Artin veledi Karabet davacı olduğuna dair kaydın (AŞS., 144: 195)³ yanı sıra Evasıt-ı Şaban 1264/17 Temmuz 1848 tarihli kayıt da yer almaktadır. Urfa sakinlerinden ve İsevi taifesinden Güdük veledi Mimar Tato'nun, Halfeti taifesinden İbrahim Bey bin Süleyman üzerine açtığı bu dava kaydında; Tato, Rumkale'de bulunan bir değirmenin babası ve davalılar ile anlaşma sonucu tamir edildiğini, babasının tamir karşılığında değirmenin ¼ hissesini alacağını ve tamir sonrasında bu hissesini almış olduğunu beyan ederek, 12 sene evvel kendi küçükken babasının vefatı sonrası davalının aldığı babasının hakkını kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Davalı bunları doğrulasa da, davacının babasının kendine 1850 kuruş borcu olduğunu ve borcuna karşılık değirmendeki hisselerini 2750 kuruşa satın aldığını ve fazlası olan 900 kuruşu kendilerine teslim ettiğini ifade etmiştir. Mahkeme davacıyı haklı olduğuna hükmetmiştir (AŞS., 144: 287). Tahriren fi'l-yevmi't-tâli 'aşara min Şevvali'l-mükerrem sene tis'a ve sittin ve mieteyn ve elf. 19 Şevval 1269/26 Temmuz 1853 tarihli belge ise Bayramzade Mustafa Efendi bin Fazlı adlı kişinin zimmi Kasnakçı Kara'dan alacağını talep etmesine dairdir (AŞS., 145: 167)

³ 23 Şevval 1259/16 Kasım 1843 tarihli kayıta, Artin veledi Karabet adlı zimmi, İbni Eyüp Mahallesi sakinlerinden iken gurbette vefat eden Şebab Ali bin Ebu Bekir'den alacağı olan 500 guruşu talep ettiğinde Şebab Ali bin Ebu Bekir menzilineki iki sülüs hakkından başka malının olmadığını, isterse kendisine bunu satacağını ifade etmiş ve hissesini 1000 guruşa satmıştır. 500 guruş borcundan düşülmüştür. Şebab Ali bin Ebu Bekir ahar diyarda vefat etmesi üzerine evdeki hissesini talep etmiş varisleri bunu kabul etmemişlerdir. Şahitlerin ifadeleriyle evin iki sülüs hakkının davacıya ait olduğuna hükmedilmiştir. Artin'in şahitleri, Müslüman halktan olan Harafoğlu Molla Ahmet ve Seyyid Mehmet ibni Mustafa'dır (AŞS., 144: 195).

Ammu Mahallesi'nden Yahudi Mansur veledi Raham Erneklice karyesi sâkinlerinden Ali bin Müslim'den 168 kuruş alacağını talep etmesine dair 4 Cemâziye'l-Âhir 1271/22 Şubat 1855 tarihli davanın⁴ yanında ilgili sicildeki bir diğer dava ise 7 Recep 1277/19 Ocak 1861 tarihlidir. Tarla-yı Atik Mahallesi sakinlerinden Mehmed bin Ali'nin Ohannes veledi Kiyoruk üzerine açtığı davada Tarakçı Nazar veledi Abrayem veledi Karabet zimmetinde 2100 kuruş alacak hakkının olduğunu iddia etmiş ve Tarakçı Nazar veledi Abrayem veledi Karabet vefatından önce borcuna karşılık evini verdiğini söylemiştir. Davalılar bunu inkâr etmiş ancak şahitlerle davacının iddiası ispatlanmış ve davacı haklı bulunmuştur (AŞS., 146: 39).

Gayrimenkul Davaları

Gayrimüslimler arasında menzillerin (ev), yanı sıra bağ ve değirmen gibi gayrimenkullerin dava konusu olduğu görülmüştür.

Menzil (Ev) Satışı

Rebiü'l-Âhir 1260/Nisan-Mayıs 1844 tarihli dava kaydında Taha ibni Mehmet Sait, kendisi küçükken babasından kalan evi annesinin zimmi Ağya'ya 200 kuruşa sattığını ve bu fiyatın kıymetinden düşük olduğunu ifade ederek evi geri vermesini talep etmiştir. Aralarında müslimun-ı muslihun tavassut etmiş ve davacıya 150 kuruş daha ödenmiştir (AŞS., 144: 194).

Ev satışı ile ilgili bir diğer dava kaydı Tışlaki Mahallesi sâkinelerinden Aişe binti Hüseyin'in, oğlu Hüseyin'in kendisini darb ettiği ve silah göstererek korkutmak suretiyle evini Melekün veledi Salus'a sattırıldığını, evinin geri verilmesini talep etmesine dairdir (AŞS., 146: 153). Yine izni olmaksızın babalarından kalan evden hisselerinin kardeşi tarafından satılmasını dava eden Yüzbaşı Cafer Ağa'nın kendisi ve kız kardeşinin hissesini talep ettiğine dair bir kayıt bulunmaktadır (AŞS., 146: 260)⁵.

İpotek Verme Davası

Menzil konusunda ipotek nevinden şartlı bir satışa da rastlamaktayız. Bu satışta Kıro adlı zımmi menzilin ailesi (oğulları ve zevcesi) ölünceye kadar içinde oturmak şartıyla Tarla-yı Atik Mahallesi'ndeki Basmacı zâde Es-Seyyid Efendi'ye 5100 guruşa sattığı görülmektedir. Bu satış işlemiyle ilgili sonradan anlaşmazlık ortaya çıkmıştır (AŞS., 146: 260).

⁴ İlgili kayıt şu şekildedir: "Medine-i Ayntabda vaki Ammu mahallesi mütemekkinlerinden Yahudi Mansur veledi Raham meclis-i şerde Medine-i mezbûra tabi Erneklice karyesi sâkinlerinden râfi-i hâze'l-kitab Ali bin Müslim muvâcehesinde üzerine dava ve takrîr-i kelâm idüb tarihden iki sene akdem su-i ala ... Ali Kahya ile birlikde oldukları halde yedimden ve malımdan 376,5 gurusluk kutnı ve sâir mal esir itmiş olduklarında eşya-ı mezbûrenin nisf-ı kıymeti olan 168 rub gurus hakkını merkûm Aliden talebi derim didikde gibbe's-sual mezbûr Ali cevabında babalığım ahz eyledi ben almadım deyû inkar itmekle müddeî mersûmdan beyine taleb olundukda bade'l-imhal ve'l-istimhalityân-ı beyyineden izhar-ı acz-birle tahlife dahi talib olmamağla müddeî mersûm bilâ beyan müddeâ aleyh Aliye muarazadan men olunduğı mâhüve'l-vâkibi't-taleb ketb ve imla olundı hurrîre fî el-yevmü'r-râbi min şehri cemâziye'l-âhir lisene ihda ve seb'in ve mieteyn ve elf. Şühûdü'l-hâl: El-hâc Gürül Beğ, Kara Ali Kâhya, Mehmed Ali, Ahmed ve Mustafa ve gayrühüm. (AŞS., 146: 288).

⁵ Kayacak Mahallesi ahalisinden olan Yüzbaşı Cafer Ağa, Protestan Millet vekilleri Makdisi Kara ve Kara Manik oğlu Sarkis üzerine açtığı davada babalarından kalan evden hisselerini kendi izni olmaksızın kardeşi Ahmet Ağa'nın davalılara sattığını ifade etmiştir. Davacı, arsadan kendisi ve kız kardeşinin hissesini talep etmiştir. 13 M 1274/3 Eylül 1857 (AŞS., 146: 260).

Değirmen Satış Davası

İlgili sicillerde değirmen satışından kaynaklanan bir anlaşmazlık tespit edilmiştir. 5 Muharrem 1249/25 Mayıs 1833 tarihli bu kayıt, Nizip kasabası Kefer Şeyh karyesinden Şeyho bin Harfan Hüseyin'in değirmende olan hissesini Tarakçıoğlu Durus veledi Körük ve Derid veledi Danyal'a satışına dairdir (AŞS., 143: 55).

Bağ Satış Davaları

16 Muharrem 1204/6 Ekim 1789 tarihli bir kayıta bağ satışının bir davaya konu olduğu görülmektedir. İlgili belgede Hayik Baba Mahallesi'nden Maryem binti Sekerya adlı Nasraniye Eblehan Mahallesi'nden İbrahim bin Süleyman üzerine açtığı davada kocası Durus'un fuzulen kendine ait olan Gerciğin'deki bağını İbrahim'e sattığını ve bağın kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. İbrahim getirdiği şahitlerle davacının da hazır olduğu bir mecliste bağın kendisine satıldığını ifade etmiş ve davacının haksızlığına hüküm edilmiştir (AŞS., 134: 446).

Menkul Davaları

Sicillerde tespit edebildiğimiz dört menkul davası bulunmaktadır. Davalara konu olan menkuller buğday, altın ve koyun saatinin dışında taşıma ve ulaşımda önem arz eden bir kısırak ile ilgilidir. Çukur Mahallesi mütemekkinlerinden Mihail veledi Fethullah'ın Barak karyesinden Kaküllü Ahmet Ağa'dan yirmi dokuz kile buğday talebine dair davada davacı Mihail veledi Fethullah haklı bulunmuştur. 28 Rebiü'l-Âhir 1256/29 Haziran 1840 tarihli bu davanın (AŞS.,143: 55/2)⁶ yanı sıra Akyol Mahallesi sakinelerinden Emiş binti Emine'nin Kozanlı Mahallesi mütemekkinlerinden Karabet'e emaneten verdiği altınları iadesine dair davasında davacı Emiş binti Emine davasına delil gösteremediği için haksız bulunmuştur. 27 Cemâziye'l-Âhir 1246/13 Aralık 1830 (AŞS., 142: 432). Son olarak bahsedeceğimiz dava 11 Receb 1245/6 Ocak 1830 tarihli Arabgirli Saatçı Avanes veledi Ağobcan ile Mehmet Efendi arasındaki davadır. Bu davada Ayıntab'da Müfti Hanı'nda mütemekkin olan Arabgirli Saatçı Avanes veledi Ağobcan, Mehmet Efendi üzerine açtığı davada davalıda bulunan bir koyun saatinin (köstekli saat) kendisinin olduğu iddiasıyla talep etmiştir. Mahkeme davacıyı haklı bulmuştur. Davacı Avanes veledi Ağobcan'ın şahitleri Halil bin Hacı Halil ve Keşşger Abdullah bin Mustafa'dır (AŞS., 142: 335). 11 Rebiü'l-Âhir 1265/6 Mart 1849 tarihli bir diğer kısırak davasında ise Mehmet Kethüda ibni Mustafa Kethüda, İbni Eyüp mahallesi sakinlerinden Avadis veledi Görük üzerine açtığı davada Avadis'in on sene evvel kendi kısırakını zorla alıp hayvanın gücünün üzerinde yola koştüğünü bu nedenle

⁶ Medine-i Ayıntab'da Çukur Mahalle mütemekkinlerinden Mihail veled-i Fethullah nam zimmi meclis-i şer-i şerif-i enverde Barak Karyesi sakinlerinden Kaküllü Ahmed Ağa nam kimesne mahzarında üzerine dava ve takrir-i kalam idüb işbu Ahmed Ağa ile miyanemizde şirketimiz olmak hasebiyle indinde olan buğdamdan yirmi dokuz kile buğdamı ahz eylemiş olmakla bihak taleb iderim didikde gibbe's-sual mezbur Ahmed Ağa inkar idicek mefur Mihailden takrir-i meşruhasına mutabık beyine taleb olundukda udul-i ahrar-ı rical-i müsliminden Nazlıoğlu Hacı Mehmet ve Caferoğlu Mustafa nam kimesneler li-ecli's-şehade meclis-i şera hazıran olubeserü'l-istişadfi'l-hakika işbu müddei mezbur Mihail mezbur Ahmed Ağa'dan kırk dokuz kile buğda dava eyledi mezbur Ahmed Ağa dahi yirmi dokuz kile buğda bana geçdi deyu ikrar idüb ve hesab eylediler bizler bu hususa bu vech üzere şahidleriz ve şehadet dahi ideriz deyu herbiri eda-yı şehadet-i şeriye itmeleriyle bade't-tezkiye makbule olub yirmi dokuz kile buğday mezbur Ahmed Ağanın mefur Mihaile teslim eylemesine hüküm olunub mucebince mersum Mihail yedine hüccet-i şeriye ita olunmağın ma vaka bit taleb ketb olundu tahriren fi el-yevmi's-saminve'l-ışrin minşehr-i Rebiü'l-Âhir sene sitte ve hamsin ve mieteyn ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Basmacızade Vehbi Efendi, Behisnilizade Şerif Ağa, Çolak Ali'nin oğlu, Muhzır Mustafa ve gayrühüm (AŞS.,143:55/2).

kısrığının helak olduğunu, bedeli olan 600 kuruşu talep ettiğini ifade etmiştir. Davalı ise kendine verilen tezkereyi Maraş'a götürmek amacıyla kısrığı kullandığını, ancak, haddinden fazla zorlamadığını ifade etmiştir. Davacının şahit getirememesi nedeniyle davacı haksız bulunmuştur (AŞS., 144: 245).

Cinayet Davaları

Müslüman ahali ile gayri Müslim tebaa arasında 3 cinayet (katl) olayının gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bunlardan ilki 4 Ramazan 1205/7 Mayıs 1791 tarihli kayıt Tarla-yı Atik Mahallesi mütemekkinlerinden iken katledilen Kızılbaşoğlu Keşiş veledi Makrus'un varislerinin Ali'den davacı olmalarına dairdir (AŞS., 135: 47)⁷.

12 Şevval 1211/10 Nisan 1797 tarihli kayıt ise Ehl-i Cefa Mahallesi'nden Avanes'in Ahmet bin Urun Ali tarafından Emir Ali Hanı'nda katli sonrası diyet ödemesi ve zimmet ibrası hucceti. Diyet olarak 150 gurus ödenmiştir (AŞS., 134: 205). İlgili kayıt şu şekildedir: Medine-i Ayıntabda Ehl-i Cefa Mahallesi mütemekkinlerinden iken ber-vech-i ati maktulen halik olan Avanes veledi nam zımmının veraseti avratı? ... anası Turfandaya Maryem binti Manuk ile li ebeveyn er karındaşları Eğüb ve kız karındaşı Güldaneye münhasıra olduğu şeran zahir ve mütehakkık oldukdan halik-i mersumun anası mersume Turfanda asaleten ve mersumat Eğüb ve Maryem ve Güldane taraflarından zikri ati ibrayı takrire vekil-i müseccel-i şerile olan Darveş veledi Oseb nam zimmi dahi ve halen meclis-i şer-i hatır-ı lazımu't-tevkirde medine-i Ruha kazasından barak aşireti sakin oldukları Faranus..curun nam karye sükkanından rafi-i haze'l-kitab Ahmed bin Uzun Ali nam kimesne mahzarında her biri bi'l-verase asaleten ve vekâleten ikrar-ı tam ve takrir-i kelam idüb tarih-i kitabdan iki ay mukaddem halik-i mersum Avanes zimmi ile işbu merkum Ahmed Ayıntab'da vaki Emir Ali Hanı dimekle maruf han havlusunda birbiriyle mükâleme ve mülâhaza ider iken işbu mezbur Ahmedin elinde olan piştov boşalub? halik-i mesfurun sol böğründen kurşun isabet idüb iki gün mürurunda tesirinden naşi mersum Avanes halik olmuşidi binaen aleyh biz dahi halik-i mesfurun demm ü diyeti davası için merkumu ahz ve habs itdirdüb tarih-i mezburdan berü mahbesde kalmakla bu esnada beynimize müslimun-ı muslihun tavassut idüb mursi-i mersumun demm ü diyetini yüz elli gurus nakid üzerine inşa-i akd-i sulh iddiklerinde verese-i mersumun dahi sulh-ı mezkuru kabuş ve meblağ-ı mezburu ahz ve beynimizde ala kadrü'l-hısas iktisam idüb halik- i mersum Avanesin demm ü düyetine müteallaka amme-i deavi ve

⁷ İlgili kayıt şu şekildedir: Medine-i Ayıntabda Tarla-yı Atik Mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem ber-vech-i ati katlen mürd olan Kızılbaşoğlu Keşiş ...veledi Makrus nam zımmının veraseti sulbi kebir oğulları Nersiz ve Melekün ve Makrusa ve kebir kızları Maryem ve Sara ve Taşkun ve Ağsaya münhasıra olduğu şeran zahir ve nümayan oldukdan sonra mesfurun Nersiz ve Melekün ve Makrus nam karındaşlar kendi nefislerine asaleten ve kız karındaşları mesfurat taraflarından ber-nehc-i şeri vekil-i müseccel-i şerileri olmağla vekaleten meclis-i şer-i kadim-i enverde medine-i mezbura vaki Akyol Mahallesi ahalisinden sahib-i haze'l-kitab es-seyyid Ali nam kimesne mahzarında her birleri bi'l-verase asaleten ve vekaleten üzerine dava ve takrir-i kelam idüb tarih-i kitabdan bir gün mukaddem su yukarısında ...ayağı nam mahalde Boğaroğlu bostanına Baba Ferhad mesfur sahreye gitmiş idi. İşbu mezbur es-seyyid Ali değnek ile darb ve cerh idüb tesirinden üç gün sonra helak olub sual olunub mucbe-i şerisi icra olunmak matlubumdur didikde gibbe's-sual merkum es-seyyid Dede Ali cevabında fi'l-hakika halik-i mezfur Keşiş tarih-i mezbura bostanı-ı mezkure sahre için geldiğini ikrar lakin kendi darb ve cerh eylediğini inkar idicek müddeiyyun-ı mesfurundan ber-vech-i meşruh müddealarına muvafık beyine taleb olundukda bade'l-imhalve'l-istimhali'ş-şeri ityan-ı beyyineden izhar-ı acz itmeleriyle istihlaf dahi itmemeleriyle verese-i mesfurdan Nersiz ve Melekün ve Makrus asaleten ve vekaleten bila beyyine bivech muarazadan bade'l-men ma vaka vi't-taleb ketb olundu hurriye fi el-yevmi'r-rabi minşehr-i Ramazanü'l-mübârek sene hamse ve mieteyn ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Mehmed bin Hüseyin, Boyrazoğlu es-seyyid Ali, Çavuş es-seyyid Osman ve mahdum es-seyyid Hasan, el-hac Mehmed, Bostancılar şeyhi ..., es-seyyid Ahmed ve karındaşı Mustafa Çelebi ve gayrühüm (AŞS., 135: 47).

kaffe-i muhasamatdan işbu mezbur Ahmedin zimmetini ibra-i âmmrâfiü'l-... ile asaleten ve vekaleten ibra ve iskat eyledik fi mâ bade murisimiz mersumun demm ü diyetine müteallaka mezbur Ahmed'den dava ve nizamız kalmadı takririm tahrir ve istihkam encanib-i şerden hüccet-i şeriye olunsun didiklerinde gibbe't-tasdik-i şeri mâ vaka bi't-taleb ketb olundı fi 13 minşevvali'l-mükerrem sene 1211.

Ali Nacar Mahallesi'nden Mustafa Ağa isimli bir kişinin de bir alacak davası nedeniyle katl olunduğunu anlamaktayız. Varislerinin Kozanlı Mahallesi mütemekkinlerinden İskenderoğlu olarak bilinen Ohan'dan alacak talebinde bulundukları belge 23 Cemâziye'l-Âhir 1236/28 Mart 1821 tarihlidir (AŞS., 140: 144).

Ayıntab voyvodası ile ahali arasında meydana gelen sorun nedeniyle voyvodanın sarrafı olan Kırkor'un öldürülmesi ile ilgili merkezden gönderilen Evasıt-ı Şaban 1225/15 Eylül 1810 tarihli fermanda voyvodanın suçsuz olduğu ve ahali içindeki bazı fitnecilerin sorunun kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Voyvodanın en kısa zamanda görevinin ve mukataaların başına geçmesi istenmişse de halen görevinin başına geçemediği belirtilmiştir. Bunun temini konusunda ferman yazılmıştır (AŞS., 138: 254). Yine Ayntab'da vazife üzere bulunan bir neferin zimmi kurşunu ile vurulub öldürüldüğü ancak vuranların tahkik ve teftiş olunmadığı, olayın teftiş edilib gereğinin yapılmasının bildirilmesine dair olan 17 Recep 1243/3 Şubat 1828 tarihli bir belge tespit edilmiştir (AŞS., 142: 102).

Darp ve Yaralama Davaları

Recep 1258/Ağustos-Eylül 1842 tarihli davada Tarla-yı Atik Mahallesi sakinlerinden ... binti Karabetin vekili Manik'in divane olması nedeniyle vekil olarak Makdis Kara seçilmiştir. Kozanlı Mahallesi'nden Makdis Kara, Manik'in vasisi olarak Serkis veledi Artin üzerine açtığı davada Manik'in davalının yanında çalıştığı ve ücretini vermediğini, yevmiye talep ettiği için onu dövdüğünden Manik'in deli olduğu bundan dolayı gereğinin yapılmasını talep etmiştir. İddiasına delil getiremediği için haksız bulunmuştur (AŞS., 144: 111).

Yine Zimmi Fecr bin Agop, tütün çubuğu ile sol kolundan darb ettiği gerekçesi ile Bostancı Mahallesi'nden Osman bin Hasan'dan şikâyetçi olarak gereğinin yapılmasını istediğine dair olan davayı da yaralama davaları içerisinde sayabiliriz (AŞS., 146: 229).

Gasp Davaları

Sicillerde iki gasp davası tespit edilmiştir. Bunların ilki Maraş ve Rakka valisinin sarrafı Artin'in mütesellime emaneten bıraktığı yüz otuz dört bin kırk yedi kuruşluk nakit ve eşyanın gasb edildiğine ve bunun tazminine dairdir. Ulema, suleha ve esnaf tarafından doğrulanan olay 2 Zilhicce 1236/31 Ağustos 1821 tarihlidir (AŞS., 140: 140)⁸. Kayacak Mahallesi sakinlerinden Cafer ibni Ahmet Ağa, Kurba Zincirli sakinlerinden Ağsa bintiEğub

⁸ İlgili kayıt şu şekildedir: "Bais-i terkim-i kitab-ı müstetab oldur ki Ayıntabda kain Ulema ve suleha ve şuyuh-ı esnaf ve vücuh-o ahali ve ümenayı saire lazım-ı huzur olan kimesneler mahzarlarında meclis-i şer-i hzır-ı lazımu't-tevkirde halen Rakka ve Maraş vali ...devletlü Celaleddin Mehmet Paşa hazretlerinin sarraflarından Şamlıoğlu demekle meşhur zimmi Artin nam mesfurun tarafından husus-ı atı'l-beyana vekil-i sabitü'l-vekalesi olan Yozgadikatib-i hazine-i müşarünileyhe Ebu Bekir bin Osman şöyle takrir-i kelam ve tabir-i anil meram ider ki müvekkilim mersum Artin vezir-i müşarünileyhin sarraflık hizmetinde olmak hasebiyle bundan akdem Maraşdan Rakkaya mütevecchih Ayıntab'da geldikde vezir-i müşarünileyhin Ayıntabda mütesellimleri bulunana Silahdarı Hasan Ağa'ya ... buyurdıkları hazineleriyle muafiyat-ı layıkası ...Şuhûdü'l-hal: Şahidun es-Sabıkun (AŞS., 140:140).

ve oğulları ve Kesbar veledi Asnor üzerine açtıkları bir diğer davada 42 senesinde babasının firarı esnasında validesinin 500 kuruşluk bakır eşyalarını emaneten verdiğini ve onlarında da gasp ettiğini ifade ederek iadesini talep etmiştir. Davalılar bunu kabul etse de Babası Abdülcabbarzade tarafından gönderilen memurun gelerek eşyaları aldığını ifade etmişlerdir. Şahitlerin ifadesi ile durumun davalının ifade ettiği gibi olduğu görülmüş ve davalılar haklı bulunmuştur. Şevval 1260/Ekim-Kasım 1844 (AŞS., 144: 180).

Hırsızlık Davaları

Merkep (Eşek) Davaları

9 Cemâziye'l-evvel 1220/5 Ağustos 1805 tarihli bu kayda göre Ayıntab Şahmekaryesi'nden Velioğlu Halil bin Mehmed'in, eşeğini çaldığı suçlamasıyla Tarla-yı Atık Mahallesi'nden Topçuoğlu Artinveled-i Karabet'e açmış olduğu dava sonucunda şahitlerin dinlenmesiyle Artinveled-i Karabet'in elindeki eşeğin Halil bin Mehmed'e ait olduğu tespit edilerek, eşeğin davacı Halil'e teslim edilmesi hususunda karar verilmiştir (AŞS., 137: 163). Yine 3 Şevval 1233/6 Ağustos 1818 tarihli kayıt Birecik sancağından Bıyık Osman bin Abdullah'ın kaybettiği merkebin Hayik Müselam Mahallesi'nden Karabet veledi Kirkor'dan talep ettiğine dair olup haklı bulunduğu dairdir (AŞS., 140: 244).

Kısrak Davaları

Hırsızlığa konu olan bir diğer hayvan kısraktır. Sicillerde iki kısrak davasına rastlanılmıştır. 3 Safer 1266/ 19 Aralık 1849 tarihli dava kaydında, Yusuf ibni Molla Hasan bir buçuk sene evvel yedi buçuk yaşında kısrakını kaybettiğini ve Durus veledi Eğüp'te bulunduğunu ve kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Davalı bunu inkâr ederek kendi kısrakından doğma mülkü olduğunu iddia etmiş ve şahitlerin ifadeleriyle kısrakın davalının mülkü olduğuna hükmedilmiştir (AŞS., 144: 302).

Suyun Kullanılması Davası

Sicillerde karşımıza çıkan davalar arasında değirmene gelen suyun kullanılması ile ilgili bir kayda rastlanılmıştır. Eblehan Mahallesi mütemekkinlerinden Değirmenci Toros veledi Avadik ile Mehmet bin Mustafa ve Hazinedaroğlu Ahmed Beşe arasında değirmene gelen suyun kullanılmasına dair olan bu dava kaydı şu şekildedir: “Medine-i Ayıntabda Eblehan Mahallesi mütemekkinlerinden Değirmenci Toros veledi Avadik nam zimmi meclis-i şerde Medine-i mezbure Şehreküsti Mahallesi'nde ashab-ı haze'l-kitab Mavioğlu dinmekle meşhur Mehmed bin Mustafa ve Hazinedaroğlu Ahmed Beşe nam kimesneler mahzarlarında üzerlerine dava ve takrir-i kelam idüb Medine-i mezburatabi...turabında kain Gergeri dinmekle meşhur bir babasiyab öteden berü ve Koca Nakıb merhumun evkafı cümlesinden ve seneyi vefireden berü taht-ı icarında olmağla değirmen-i mezkurun şems ve kamer harkı suyuna müdahale iktiza itmeyüb ancak haftada yevm-i sineyn vakt-i sabahdan duhul-i zuhura kadar nısf gün tayin olunur beyne'l-ahali mütearif olan isneyn suyu dinmekle meşhur nısf-ı mezkure hakk-ı şirbi olub ziyade iktiza itmez iken merkuman bir müddetdir bir gün ve bir gicesiyle fuzuli zabtider sual olunub ziyade müdahalelerinin men'i ve canib-i vakfa olan taaddiyatlarının defi muradımdır didikde gibbe's-sual merkuman Mehmed bin Mustafa ve Hazinedar oğlu Ahmed ve sairleri cevabında fi'l-hakika değirmen-i mezkurun canib-i vakıfdan müsteciri olub ... zikr olunan hark-ı ma-i mezkurda isneyn suyu tabir olunan

yevm-i isneyn ve gicesiyle şems ve kameri leylan ve neharen bizlerden akdem mütevaffa ... oğlu Mustafa nam kimesnenin yedinde olub bade vefate veresesine ve saire intikal iden on üç çiftlik tabir olunan arzın hakk-ı şirbi ve musakka olmağla zikr olunan arazinin iki çiftliği işbu Suhteoğlu Küpeliye ve üç çiftliği dahi gaib-i ani'l-beled Bazoğlu Ahmed Efendiye ...ber-vech-i meşruh on üç çiftlik araziye münkasım ve zikr olunan arzın dakkı olmağla seneyn-i kadimden ilâ hâze'l-ân ber-minval-i muaharrer zabt oluna geldiği meşhur ve mütevatir deyu defle mukabele eyledikde gibbe'l-istintak ve'l-inkar dafi-i merkûmûndan takrir-i meşruhlara muvafık beyine taleb olundukda Murana karyesi ahalilerinden ve sikat-ı müsliminden Ahmed bin Mehmed ve diğer Ahmed bin Ömer nam kimesneler li-ecli'ş-şehada meclis-i şera hazıran olubeserü'l-istişhadfi'l-hakika zikr olunan Koca Nakıb vakfından Humanız karyesinin turabında vaki gergeri değirmenin beher haftada bir ...yevm-i sineyn tayin ve tahsisle (AŞS., 138: s.n.yok).

Tablo 1: Müslümanlarla Gayrimüslimler Arasındaki Davalar

Konusu	Tarihi	Davadaki Taraflar
Alacak (Borç)	4 Cemâziye'l-Âhir 1207/ 17 Ocak 1793	Şehreküstü Mahallesi'nden Molla Mehmet Emin Keşişoğlu/Karamanikoğlu Maska Manik ve Karacoğluzımmiler
Alacak (Borç)	18 Şaban 1207/ 31 Mart 1793	Şehreküstü Mahallesi'nden Monla Mehmet ibni Mustafa Efendi/Çukur Mahallesi'nden Ohan
Alacak (Borç)	25 Receb 1205/ 30 Mart 1791	Aslen Halep sakinlerinden Mehmet bin Ahmet/ Ayıntab'da Emir Ali Hanından misafiren bulunan Zımmi Yakob
Alacak (Borç)	5 Muharrem 1223/ 3 Mart 1808	Tarla-yıCedid Mahallesi'nden Yahudi Harub Veledi Yaseb/Aişe ve Mehmet
Alacak (Borç)	27 Şevval 1223/ 16 Aralık 1808	Kahramanoğlu Ahmet Ağa ibni Kahraman Ağa/Toros veledi Allahverdi
Alacak (Borç)	13 Safer 1237/ 9 Kasım 1821	Ali Nacar Mahallesi'nden es-seyyid Osman bin Mehmet/Tıslaki Mahallesi'nden iken ölen MakdisiArtin'in varisleri
Alacak (Borç)	25 Muharrem 1239/ 1 Ekim 1823	Ali Nacar Mahallesi'nden es-seyyid Osman bin es-seyyid Mehmet/Tıslaki Mahallesi'nden Makdesi Erik'in varisleri
Alacak	23 Cemâziye'l-	Ali Nacar Mahallesi mütemekkinlerinden katl

Konusu	Tarihi	Davadaki Taraflar
(Borç)	Âhir 1236/28 Mart 1821	olunan Mustafa Ağa'nın varisleri/Kozanlı Mahallesi mütemekkinlerinden İskenderoğlu Ohan
Alacak (Borç)	19 Zilhicce 1233/ 20 Ekim 1818	HayikZımmiyan Mahallesi'nden Tütüncü Artin/Seyyid Fazlı Ağa'nın varisleri
Alacak (Borç)	3 Safer 1243/ 26 Ağustos 1827	Geroni Bahadiroğlu Toros/KapucubaşıMehmedBeğ
Alacak (Borç)	15 Zilhicce 1257/ 28 Ocak 1842	Amu Mahallesi mütemekkinlerinden Artin/Şam ahalisinden Mehmet Bezzaz
Alacak (Borç)	10 Cemâziye'l- Âhir 1264/14 Mayıs 1848	Ayntab sakinlerinden Abdurrahim, Yahudi Yosef bin Yosef, Yosef bin Harun,
Alacak (Borç)	28 Muharrem 1258/ 11 Mart 1842	Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Hatice binti Mehmet/Amu Mahallesi sakinlerinden Karabet veledi Kesbar
Alacak (Borç)	Evasıt-ı Şaban 1264/ 17 Temmuz 1848	İbni Eyüp Mahallesi sakinlerinden iken gurbette vefat eden Şebab Ali bin Ebu Bekir'den alacağı olduğunu iddia eden Artin veledi Karabet
Alacak (Borç)	19 Şevval 1269/ 26 Temmuz 1853	Urfa sakinlerinden ve İsevi taifesinden Güdük veledi Mimar Tato/Halfeti taifesinden İbrahim Bey bin Süleyman
Alacak (Borç)	4 Cemâziye'l- Âhir 1271/ 22 Şubat 1855	Ammu Mahallesi'nden Yahudi Mansur veledi Raham/ Erneklice Karyesi sâkinlerinden Ali bin Müslim
Alacak (Borç)	7 Recep 1277/ 19 Ocak 1861	Tarla-yı Atik Mahallesi sakinlerinden Mehmed bin Ali/Ohannes veledi Kiyoruk
Menzil (ev)	Rebiü'l-Âhir 1260/ Nisan-Mayıs 1844	Taha ibni Mehmet Sait/ ZımmiAğya

Konusu	Tarihi	Davadaki Taraflar
Menzil (ev)	27 Rebiü'l-Âhir 1272/6 Ocak 1856	Tıslaki Mahallesi sâkinelerinden Aışebinti Hüseyin'in, oğlu Hüseyin/ Melekün veledi Salus
Menzil (ev)	13 M 1274/ 3 Eylül 1857	Kayacık Mahallesi ahalisinden olan Yüzbaşı Cafer Ağa/Protestan Milletvekilleri Makdisi Kara ve Kara Manik oğlu Sarkis
İpotek	Tarih yok	Tarla-yı Atik Mahallesi'ndeki Basmacı zâde Es-Seyyid Efendi/Kıro
Değirme n	5 Muharrem 1249/ 25 Mayıs 1833	Nizip kasabası Kefer Şeyh karyesinden Şeyho bin Harfan Hüseyin/Tarakçıoğlu Durus veledi Körik ve Derid veledi Danyal
Bağ	16 Muharrem 1204/ 6 Ekim 1789	Hayik Baba Mahallesi'nden Maryem binti Sekerya adlı Nasraniye/ Eblehan Mahallesi'nden İbrahim bin Süleyman
Buğday	28 Rebiü'l-Âhir 1256/ 29 Haziran 1840	Çukur Mahallesi mütemekkinlerinden Mihail veledi Fethullah/Barak karyesinden Kaküllü Ahmet Ağa.
Altın	27 Cemâziye'l- Âhir 1246/13 Aralık 1830	Akyol Mahallesi sakinelerinden Emiş binti Emine/ Kozanlı Mahallesi mütemekkinlerinden Karabet.
Koyun Saati	11 Receb 1245/ 6 Ocak 1830	Arabgirli Saatçı Avanes veledi Ağobcan/Mehmet Efendi
Kısrak	Tarih yok	Mehmet Kethüda ibni Mustafa Kethüda, İbni Eyüp Mahallesi sakinlerinden Avadis'in on sene evvel kendi kısrığını zorla alıp hayvanın gücünün üzerinde yola koştuğunu bu nedenle kısrığının helak olduğunu, bedeli olan 600 kuruşu talep ettiğine dairdir.
Cinayet (Katl)	4 Ramazan 1205/ 7 Mayıs 1791	Tarla-yı Atik Mahallesi mütemekkinlerinden iken katledilen Kızılbaşoğlu Keşiş veledi Makrus'un varisleri/ Akyol Mahallesi ahalisinden Ali adlı kişi.
Cinayet (Katl)	23 Cemâziye'l- Âhir 1236/28 Mart 1821	Ali Nacar Mahallesi mütemekkinlerinden katl olunan Mustafa Ağa'nın varisleri/Kozanlı Mahallesi mütemekkinlerinden İskenderoğlu

Konusu	Tarihi	Davadaki Taraflar
		Ohan.
Cinayet (Diyet)	12 Şevval 1211/ 10 Nisan 1797	Ehl-i cefa Mahallesi'nden Avanes'in Ahmet bin Urun Ali tarafından Emir Ali hanında katli sonrası diyet ödemesi
Yaralam a (Darp)	Recep 1258/ Ağustos-Eylül 1842	Tarla-yı Atik Mahallesi sakinlerinden ...binti Karabetin vekili Manik'in divane olması nedeniyle vekil olarak Makdis Kara seçilmiştir. Serkis veledi Artin üzerine açtığı davada daha önce yanında çalıştıkları için yevmiye talep etmiş ve kendini dövdüğü için Manik'in deli olduğu bundan dolayı gereğinin yapılmasını talep etmiştir. İddiasına delil getiremediği için haksız bulunmuştur.
Yaralam a (Darp)	Tarih yok	Fecir bin Agop, tütün çubuğu ile sol kolundan darb ettiği gerekçesi ile Bostancı Mahallesi'nden Osman bin Hasan'dan şikâyetçi olması
Gasp	2 Zilhicce 1236/ 31 Ağustos 1821	Maraş ve Rakka valisinin sarrafı Artin'in mütesellime emaneten bıraktığı yüz otuz dört bin kırk yedi kuruşluk nakit ve eşyanın gasb edildiğine ve bunun tazminine dairdir.
Gasp	Şevval 1260/ Ekim-Kasım 1844	Kayacık Mahallesi sakinlerinden Cafer ibni Ahmet Ağa, Kurb-ı zincirli sakinlerinden Ağsa binti Eğüb ve oğulları ve Kesbar veledi Asnor.
Hırsızlık (Merkep)	9 Cemâziye'l-evvel 1220/5 Ağustos 1805.	Ayıntab Şahme karyesi'nden Velioğlu Halil bin Mehmed'in, eşeğini çaldığı suçlamasıyla Tarla-yı Atik Mahallesi'nden Topçuoğlu Artinveledi Karabet'e açmış olduğu dava
Hırsızlık (Eşek)	3 Şevval 1233/ 6 Ağustos 1818	Birecik sancağından Bıyık Osman bin Abdullah'ın kaybettiği merkebin Hayik Müselam Mahallesinden Karabet veledi Kırkor'dan talep ettiğine dair
Hırsızlık (Kısrak)	3 Safer 1266/ 19 Aralık 1849	Yusuf ibni Molla Hasan'ın kaybettiği kısrakını Durus veledi Eğüb'den talebine dair.
Suyun Kullanılması	Tarih yok	Eblehan Mahallesi mütemekkinlerinden Değirmenci Toros veledi Avadik ile Mehmet bin Mustafa ve Hazinedaroğlu Ahmed Beşe arasında değirmene gelen suyun kullanılmasına dair.

Tablo 2: Ayıntab Şer'îye Sicillerine Yansıyan Davalar

Dava Konusu	Gayrimüslimler Arasındaki Davalar	Müslim-Gayrimüslim Arasındaki Davalar	Toplam Dava Sayısı
Alacak (Borç)	17	17	34
Gayrimenkul	17	6	23
Menkul	-	4	4
Nakliye (Taşıma)	1	-	1
Cinayet	3	3	6
Yaralama	3	2	5
Gasp	-	2	2
Hırsızlık	1	3	4
Suyun Kullanılması	-	1	1

SONUÇ

19. yüzyılda gerek gayri Müslimlerin kendi aralarında gerekse Müslümanlarla gayri Müslimler arasında mahkemelere en fazla yansıyan dava konusunu alacak-verecek ve borç ilişkileri oluşturmuştur. Bunu ev, bağ, dükkân (değirmen, hamam, boyahane) gibi gayrimenkullere dair anlaşmazlıklar takip etmiştir. Anlaşmazlıklarda daha ziyade ticari ilişkiler rol oynadığı etnik ve dini unsurların dava konusu olmadığı görülmüştür. Günümüzde pek değer yükleyemeyeceğimiz bir saatin veya merkebin ilgili dönemde kişileri mahkeme kapılarına götürecek kadar değerli oldukları ve ciddi anlaşmazlıklara konu oldukları görülmektedir. Bu durum tarihi olayların meydana geldikleri zaman dilimine göre değerlendirilmesi zaruretinin anlaşılması bakımından dikkatimizi çeken bir husustur.

İlgili dönemde ciddi bir asayiş olayının olmadığını söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Cinayet, gasp, yaralama ve hırsızlık olaylarının sayısı oldukça düşüktür. Bu değeri düşük görmemizi sağlayan neden tabi ki günümüz şartları ve koşulları değildir. Topluluklar üzerinde çalıştığımız göz önüne alınacak olunursa bu rakamın yüksek olmadığı görülür.

Topluluklar arasında yaşanmış olan bu anlaşmazlıkların adı “dava” da olsa, bu durum Müslümanlarla gayri Müslimlerin ortak bir yaşam sergilediklerini ve aralarında bir alış-veriş,

bir komşuluk ilişkisinin olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Özellikle kayıtlarda alacak davalarına fazlaca rastlanmış olması –tüm alacak, verecek ilişkilerinin sicillere yansımadağı düşünöldüğünde- Ayıntab’da topluluklar arasında dostane ilişkilerin ağırlıkta olduğunu bize düşöndürmektedir.

KAYNAKLAR

1- Şer’iye Sicilleri

Ayıntab Şer’iye Sicilleri (AŞS.), 134, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146.

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

Akcan, Leyla, 1824-1834 Tarihleri Arasında Gaziantep’te Sosyal, Siyasî ve İktisadî Yapı (142 Numaralı Gaziantep Şer’iye Sicili Metin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi s. 1-253), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Balta, Evangelia, (2000). Osmanlı Devleti’nde Rum Millet ve Ekonomik Gelişmişlikleri, Osmanlı Devleti’nde Din ve Vicdan Hürriyeti, İstanbul.

Bingöl, Sedat, (1999). “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, Osmanlı Ansiklopedisi, C. 6. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 553-545.

Bozkurt, Gülnihal, (1987). “İslam Hukukunda Zimmîlerin Hukuki Statüleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kudret Ayiter Armağanı, Ankara, ss. 115-155.

Bozkurt, Gülnihal, (1996). Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), TTK, Ankara,.

Ercan, Yavuz, (2001). Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

Erkan, Nevzat, (2015). “18. Yüzyılın İlk Yarısı Üsküdar Sicillerine Göre Müslim-Gayrimüslim İlişkilerinin Hukuki Boyutu”, İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi, C.I, S.I, ss. 77-108.

Eroğlu, Ahmet Hikmet, (2003). Osmanlı Devleti’nde Yahudiler (XIX. Yüzyılın Sonuna Kadar), Andaç Yayınları, Ankara.

Eryılmaz, Bilal, (1990). Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Teb’anın Yönetimi, Risale Yayıncılık, İstanbul.

Güler, Ali, (2000). Osmanlıdan Cumhuriyete Azınlıklar, Tamga Yayıncılık, Ankara.

Kenanoğlu, M. Macit, (2013). “Zimmi”, DİA, C. 44, İstanbul, ss. 438-440.

Oran, Baskın, (2004). Türkiye’de Azınlıklar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özel, Ahmed, (1982). İslam Hukukunda Milletlerarası Münasebetler ve Ülke Kavramı, Marifet Yayınları, İstanbul, ss. 186-187.

Pierce, Leslie P, (2005). Ahlak Oyunları, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

Raymond, Andre, (1995). Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Çeviren: Ali Berktaş, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, İstanbul.

Soykan, T. Tankut, (2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler, Ütopya Kitabevi, İstanbul.

Yaman, Ahmet, “Zimmi”, DİA, 2013, İstanbul, ss. 434-438.